

Навоийнинг Инсон Камолоти Ва Халқлар Дўстлигига Оид Қарашлари

Хумоюн Умаралиев¹, Холикова Н. Д.²

Аннотация: Мақолада Алишер Навоийнинг инсон камолотига таъсир этувчи омиллар ҳақидаги қарашлари “Фарҳод ва Ширин”, “Сабъаи сайёр”, “Садди Искандарий” дostonларидан келтирилган парчалар орқали таҳлил қилинган. Навоий ижоди ҳаётга муҳаббат, инсон кадр-қиммати, биродарлик, олижаноблик, тинчлик, ҳамжиҳатлик ва халқлар дўстлиги каби эзгу ғоялар билан суғорилгани мисоллар билан далилланган.

Калит сўзлар: Юнон маданияти, араб адабиёти, Ҳиндистон, арман маликаси, Эрон подшоси, Шайх Шиблий, Учинчи Ренессанс, Иброҳим Ҳаққул.

Қириш. Инсониятнинг бахтли яшаши йўлидаги орзу ва мақсадларини қуйлаган асарлар борки, улар мангу яшайди ва унинг қаҳрамонлари ҳам ўлмас бўлиб қолади. Алишер Навоийнинг туркий халқлар маънавий хазинасига қўшган хиссаси бекиёсдир. Дунёда Алишер Навоий каби асарлари кенг тарқалган, жаҳоннинг деярли ҳар бир чеккасида китобларининг нусхалари сақланаётган бошқа бир ижодкорни учратиш қийин. Асарларнинг шаклан гўзал ва баркамол, мазмунан пурҳикмат ва сержило экани, ҳар бир ташбиҳ ва образ заминиди катта фалсафий ҳаётий тушунча мавжудлиги, ҳар бир мисра-байт эса неча маъни ифодалай олгани – булар барчаси Навоий асарлари умрбоқийлиги нишонасидир.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили (Literary review)

Ўтган асрнинг 20-30 йилларидан бошлаб юртимизда Алишер Навоий ижодини чинакам илмий мезонлар асосида ўрганишга киришилди. Бу соҳадаги дастлабки қадам сифатида Абдурауф Фитратнинг мақолаларини кўрсатиш мумкин, кейинчалик С.Айний, В.Абдуллаев, Е.Э.Бертельс, Ҳ.Олимжон, Х.Зариф, П.Шамсиев, Н.Маллаев, И.Султон, А.Қаюмов, С.Ғаниева, А.Ҳайитметов, А.Абдуғафуров, С.Эркинов, И.Ҳаққул, Н.Комилов, Ш.Сироҷиддинов, Д.Юсупова сингари адабиётшунослар навоийшунослик таракқиётига алоҳида хисса қўшдилар.

Тадқиқот методологияси (Research Methodology)

Ҳазрат Алишер Навоий асарлари ва қаҳрамонларининг юз йиллардан бери яшаб келаётганининг сири Ҳазрати инсон бўлиб яратилмиш зотнинг асрлар ўтса-да, у даврда ҳам, ҳозир ва кейин ҳам маслағию матлаби муштарак – инсонийлик, комиллик ва ҳақиқат эканидир. Айни кунда Янги Ўзбекистон ибораси кўп ишлатилмоқда. Янги Ўзбекистонни барпо этишнинг бош дастуриламали сифатида Шавкат Мирзиёевнинг 2021 йилда чоп этилган “Янги Ўзбекистон стратегияси” номли китобини келтириш мумкин. Бу китоб муқаддима, етти боб ва хотимадан иборат бўлиб, “Маънавий таракқиёт” бобида “Ёшлар – янги Ўзбекистон пойдевори” деб номланган сарлавҳа остида айни ёшлар камолоти масаласига урғу берилган. Бу ерда яна бир бор ёшларга бўлган ишонч ва эътибор ўз аксини топган. “Томирларида буюк боболарининг қони оқаётган ёшларимиз улуғ аجدодларимизнинг муносиб ворислари бўлиши, улар каби улкан мақсадлар сари интилиб яшаши ва юксак марраларга эришиши учун барча шарт-шароитларни яратишимиз зарур” [1], - деб ёзади Президентимиз ўз асариди.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results)

Шу ўринда инсон камолотга яқка ҳолда ета оладими, камолот нима, комил инсон ким, деган саволлар туғилади. Навоий асарларида акс этган комил инсон бу диний ва дунёвий илми мукамал бўлган, Ҳақни таниган шахсдир. Булар кимлар? Булар соф муҳаббатни ўзида акс эттирган, маънавий такомилга эришган Фарҳод ва Ширин, Лайли ва Мажнун, одил подшоҳ Искандар ва вафоли ёр Дилором, қарамию саховати чексиз Хотами Тойлардир. Бири чин, бири арман, бири араб, бири юнон, бири хинд, яна бири форс миллатига мансуб бу қаҳрамонларни бирлаштириб турган восита мақсаднинг бирлиги, чин инсонийликдир. Инсониятнинг даҳо шоири, мутафаккир Алишер Навоий асарларида тараннум этилган маънавий тамойиллар, эзгу ғоялар барча халқлар ва барча даврлар учун бирдай аҳамиятлидир.

Аллақачонлар бизнинг онгу шууримизга миллий қаҳрамон, идеал образ, баркамол шахс қиёфаси бўлиб ўрнашган Фарҳод, Ширин, Искандар, шоҳ Нўъмон, Мехр, Сухайллар эришган мавқеи, ютуқлари, инсонийлик мартабалари илм-маърифат билан чамбарчас боғлиқдир. Фарҳоднинг барча диний-дунёвий фанларни ўзлаштириб бўлгач, хунар ўрганишга бел боғлаши ва Қорун, Боний, Моний каби даврининг етук усталаридан хунар сирларини кунт билан эгаллаши, айниқса, уни Ширин яшаётган мамлакатда одамларнинг оғирини енгил қилиш учун тоғ қазиб, сув чиқаришда қўлагани бизга ибратдир.

¹ Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти Ўзбек тили ва адабиёти йўналиши 3-курс талабаси

² ТВЧДПИ доценти, ф.ф.н., тақризи асосида

Навоийнинг қаҳрамонлари турли халқларга мансуб. Чин ўлкасининг фарзанди Фарҳод, арман гўзали Ширинга кўнгили беради. Араб элида оғизга тушган афсонавий севги қиссасига Навоий ўзбек тилида абадий ҳаёт бағишлайди. Дилором Чин элидан, Жўна ва Масъуд Ҳиндистондан, Сухайл Ямандан, Фаррух Сарандиб (Шри Ланка)дан.

Навоий халқлар дўстлиги ғоясининг улуғ куйчисидир. У халқлар дўстлиги ғоясини “Фарҳод ва Ширин” дostonида марказий масалалардан бири қилиб кўяди. Бу ғоя айниқса, дostonнинг турли миллат вакилларига тааллуқли уч ижобий образ – Фарҳод, Ширин ва Шопур образларида ёрқин ифодаланади. Уларнинг фаолияти, дунёқарши, орзу-интилиши бир-бири билан чамбарчас боғланган. Маълумки, Ўрта Осиё халқлари билан Кавказ, Хитой халқлари ва бошқа халқлар ўртасида жуда қадим замонлардан бошлаб дўстона муносабатлар, иқтисодий-маданий алоқалар пайдо бўлган. Навоий асарларидаги халқлар дўстлиги мана шу реал замин асосида туғилган ва уни мустаҳкамлаш ҳамда кенгайтиришга қаратилган эди. Шу билан бирга, Фарҳод, Ширин ва Шопур каби образлар, дostonда қайси бир ўлка ёки халқнинг фарзанди сифатида тасвирланишидан қатъи назар, улар инсонийликнинг энг яхши сифат ва фазилатларини тажассум этган кишилар бўлиб, барча халқларга манзурдир.

Навоий қадимий Юнон маданиятини, араб адабиётини, Ҳиндистонни жуда яхши билган. Хусусан, Юнон мамлакатини қадимий маданиятнинг бешиги деб мадҳ этган. Унинг асарларида Клавдий Птолемей, яъни Батлимус, Арасту, Сукрот, Афлотун каби алломалар, Искандар каби подшоҳ образлари катта ўринни эгаллайди.

Навоий Хамсасининг юзага келишида Хитой маданияти, тили, тарихининг ҳам таъсири борлиги сезилади. Масалан, “Сабъаи сайёр” дostonида Эрон шоҳи Баҳром сайёҳ Монийнинг кўлида Хитойлик Дилоромнинг суратини кўриб, уни яхши кўриб қолади ва уни Хитойнинг бир йиллик хирожи ҳисобига сотиб олади. Хитой тарихига оид манбаларда чиндан ҳам Хитойда 7, 8, 9 асрларда тирик одамларни товар сифатида сотиш ва сотиб олиш ривожланган бўлгани маълум бўлади [2]. Яъни Навоийнинг ёзганлари тарихий асосга эга.

Алишер Навоий халқлар дўстлигини фақатгина ўз асарларида куйлаш билан чекланмаган. У ўз даврининг буюк форс шоири Абдурахмон Жомий билан яқин дўстона алоқада, устоз-шогирд мақомида бўлган. Навоий ўз “Хамса”сини айни шу устозининг матлаби билан ёзган дейилади.

Алишер Навоийнинг серқирра ижодида халқлар, миллатлар ўртасидаги дўстлик ва ҳамкорлик мавзуси асосий ўринлардан бирини эгаллайди. Шоир жаҳон халқларига мурожаат этиб, уларни бир-бирига кўмакдош, елкадош, ҳамкор ва дўст бўлишга чақиради:

Олам аҳли билингизким, иш эмас душманлиг,

Ёр ўлунг бир-бирингизгаким, эрур ёрлиг иш.

Алишер Навоий асарларида кўзга яққол ташланиб, барчага ибрат бўлгулик яна бир хусусият борки, у ҳам бўлса бағрикенглик ва олижанобликнинг улуғланишидир. Чунончи улуғ шоир инсониятни жинси, ирки, миллати ёки диний эътиқодига қараб эмас, балки уларнинг хислатларига қараб баҳолаш лозимлигини таъкидлаб ўтади. Шунга биноан, Навоий асарларида ҳар хил ирк ва эътиқодга мансуб кишилар куйланган, у ўз қаҳрамонларини турли ўлка ва халқларнинг фарзандлари сифатида тасвирлайди:

Кўнгулни олса малоҳат била тафовут йўқ,

Хитойи ўлсину ё армани ва ё ҳинду.

Ҳусн чун жилва қилур, оқу қорада йўқ фарқ,

Кишига келса бало-хоҳи Хито, хоҳи Ҳабаш.

Мен тилаб ҳусн, вале шоҳ тилаб аслу насаб

Менга лўли била ҳинду, анга кўнгироту қиёт...

Алишер Навоий турли халқ ва миллат вакиллари самимият билан севади, уларни хурмат қилади. Унинг қайси бир асарини олманг, турли халқ вакиллари образига дуч келасиз, унда уларнинг дўстлик, биродарлик ғоялари жўшқин ифода этилганлигини кўрасиз. Бу каби оташин мисраларда у халқларни бир-бирига яқинлаштирувчи, тенгма-тенг кўювчи белгиларга эътиборни жалб этади ҳамда инсонни ирки, элати, эътиқодига қараб, унга турлича муносабатда бўлиш каби ёмон иллатларга қарши курашади.

Бугун дунёда баъзи халқлар, давлатлар ва миллатлар орасида бўлаётган турли можаролар, биродаркушлик урушларининг олдини олиш, халқларни дўстликка чорлаш ғояларини шоир олдиндан башорат қилгандек туюлади. Миллати, элатидан қатъи назар, барча инсон дунёда эркин яшаши керак деган ғоя шоир ижодининг асосини ташкил этади.

Шоҳ Искандарнинг фаолиятини қайта кўз олдимишга келтирайлик. Подшоҳ отасидан унга тахт билан катта бойлик, мол-мулк, улкан мамлакат мерос қолди. Искандар уни ақл билан истифода қилиш пайида бўлди. Тахтга ўтиргач, атрофига оз эмас, кўп эмас, тўрт юз донишмандни йиғди, уларнинг насихатига қулоқ тутиб давлат бошқарувини янгилади. Уларнинг маслаҳатига биноан мамлакатнинг мудофаа тизимини кучайтиришга уринди. Душманлар давлат чегараларига яқинлашаётгани ҳақида хабар берувчи машҳур Искандар кўзгуси – Ойнаи Жаҳоннамони яратишни олимларга фармон берди. Денгиз ости сирларини билиш пайида бўлди. Тафаккур нури ила Искандар

деворини куриб, жаҳолатнинг, ёвузликнинг йўлини тўсди. Ўлкани маърифат билан бошқаргани учун ҳам милоддан олдин яшаб ўтганига қарамай, 3 минг йилга яқин вақт ўтибдики, унинг номи тилдан-тилга ўтиб, афсонавий тарзда яшаб келмоқда.

Адолатли подшо образини куйлаган Алишер Навоий ўз дostonларида маишату нафс амрига берилган подшоҳларни ҳам тасвирлаб беради. Булардан бири Баҳромшоҳдир. Баҳромшоҳнинг бутун лашкари билан ўзи тўккан қонлар гирдобиди ер қаърига кириб кетишини тасвирлайди ва бундай ишлардан четлашишга ундайди. Дарҳақиқат, инсоннинг бахти унинг ватани билан чамбарчас боғлиқ эканини ҳеч қачон унутмаслигимиз даркор.

Ҳозирги даврда инсоният олдида турган умумбашарий муаммолар ечими авваломбор инсоннинг маънавияти, маърифати ва соғлом фикри билан бевосита боғлиқ. XXI асрда инсоният ва тамаддун олдида турган барча муаммоларни тафаккур кучи, ўзаро ҳурмат ва келишув йўли билан ҳал қилиниши лозим. Бу йўл барча халқлар ва миллатлар ўртасидаги баҳамжиҳатлик ва тенг ҳуқуқликка асосланган, шунингдек, умуминсоний ҳавфсизликка таҳдид солаётган кучларни бартараф этиш, барқарорлик шартлари ва тараққиёт қафолатларини таъминлайдиган истикбол йўлидир.

Ҳазрат Мир Алишер Навоийнинг инсоният бахт-саодати йўлида яратган илмий-маънавий меросининг бугунги кун учун қанчалик аҳамиятли эканлигига эътибор қаратар эканмиз, умумбашарий муаммоларни ҳал этиш, умумбашарий қадриятларни тиклаш ва ривожлантириш, ҳар томонлама уйғун ривожланган, фаол фуқаролик позициясига эга бўлган шахсларни камол топтиришда инсоният тараққиётининг муҳим омили эканини яхши тасаввур этамиз.

Навоийнинг инсонни улуғлаш билан боғлиқ фикрлари аввало Куръони Каримдан олинган. Аллоҳ инсоннинг мартабасини шунчалар улуғ яратганки, ҳамма фаришталар унга сажда қилган, фақат шайтонгина бундан бўйин товлаган. Зеро, инсонни барча жонзотлар ичида Оллоҳ латиф этиб яратган, шунинг учун бир-биримизни улуғлаб яшашга чорлайди:

Барчасини гарчи латиф айладиң,

Барчадин инсонни шариф айладиң.

Шу ўринда Президентимизнинг 2020 йилдаги Мурожаатномасида илк бор тилга олинган УЧИНЧИ РЕНЕССАНС ҳақида тўхталсак. Ренессансга эришмоқнинг йўли қандай бўлса, уни қандай тасаввур қиламиз ва қандай амалга оширамиз, биз билган ўрта асрлардаги Шарқ Ренессанси замонавий даврда қайтарзда такрорланиши ёхуд такомиллашиши мумкин, деган саволлар туғилиши табиий.

Ўнлаб комусий олимларни етиштириб берган заминимизда Уйғониш даврида ҳозирги имкониятларнинг юздан бири ҳам бўлмаган. Лекин Ибн Сино-ю Берунийлар, Ал Хоразмий-у Фаробийлар, Улуғбек-у Навоийлар инсоният цивилизациясининг тамал тошини қўйган аждодларимиздир. Ахир Интернет олами бизга бераётган ахборотлар заминида ёшларимиз мактаб давридаёқ даҳо бўлиб кетиши керак эмасми? Мантиқан олганда, ахборот кўпайгани сари илм кучайиши керак.

Шайх Шиблийи шундай деган экан: “Тўрт минг ҳадис ўқидим, тўрт юзини ёд туширдим, шундан тўрттасига амал қилдим ва мақсадимга етдим”. Демак, ҳамма гап қабул қилинаётган ахборотларнинг одам мияси ва тафаккурида қайта ишланиши билан боғлиқ. Қайта ишланмаган ахборот кераксиз тош, ортикча юк. Бундай юкнинг фойдасидан зарари кўпроқ. Ахборот онгнинг овқати, у ҳазм бўлиши, қайта ишланиши, илмга ва фикрга айланиши керак. Узлуксиз ахборот қабул қилаётган мия тўхтовсиз овқат еб, ҳазм қилмаётган ошқозонга ўхшайди. Ошқозон овқатни ҳазм қилсагина овқат қувват ва қонга айланади. Аксинча бўлса, у ошқозонни ишдан чиқаради. Фалсафада анализ, синтез деган тушунчалардан фойдаланилади. Буни айни кунда Интернет ва бутун ташқи оламдан олинаётган ахборотга нисбатан қўллаш айни муддаодир. Анализ, яъни таҳлил қилиш, сўнгра синтез, яъни керакли-кераксизга ажратиш – мана шу икки амални бажарган тарзда ташқи олам информацияларини тафаккур чиғириғидан ўтказиш биз истаган натижага – илм эгаллашга олиб келиши мумкин.

Инсониятнинг зулматдан қутулмоғи, бахтга, саодатга етишмоғининг қафолати, шаксиз, маърифатда эканлигини минг йиллар олдин айтилган эди. Инчунин, улуғ шоиримиз, миллатимиз фаҳри Алишер Навоий асарларини, улар яратган адабий қаҳрамонлар фаолияти синчиклаб кузатилса, билим оломққа даъват ғояси энг кўп тилга олингани равшан бўлади.

Ўтган асрда яшаб ўтган шоир Собир Абдулланинг мана бу сатрларини ҳар қандай ўқувчининг диққатини тортади, деб ўйлаймиз.

Билмак Навоийни – бу зўр маърифат нишони,

Билмак Навоийни – бу юксакка элтар они.

Билмак Навоийни – бу ўз нафъи, йўқ зиёни,

Билмак Навоийни – бу ойнаи жаҳони.

Устоз Иброҳим Ҳаққул ёзганларидек, “Навоийни билиш маърифат, юксаклик ва жаҳонни кўриш «хужжати»дир. Аммо Навоий ижодиётининг моҳият ва руҳоният оламига кириш, гўзаллик сир-асрорини баҳоли қудрат англаш осон эмас.

Навоийни англаш «мақоми» га етиш том маъноси ила бир саодат. Фақат бунга ғоятда секинлик билан, ниҳоятда кўп мутолаа ва мушоҳада ила маълум бир ҳаёт тажрибасига эга бўлиш билан эришилади. Демокчимизки, Навоий ижодиётини шошилиб ёки кундалик ҳаёт ташвишларига кўмилиб ўрганиш жуда қийин. Навоий ҳазратларининг ижод қасрларига кириш – муқаддас бир ибодатгоҳга, улкан бир санъат масканига киришдек махсус тайёргарликни талаб қилади. Навоийнинг руҳонияти шу қадар баланд, Навоийнинг тафаккур дунёси шу даражада теран ва маҳобатли.

Навоий меросини ўқиб-ўрганиш бундан ўн йиллар муқаддам ҳам алоҳида тоифа ёки гуруҳнинг эҳтиёжи эди. Бугун энди бутун бир миллатнинг эҳтиёжига айланиб бораётир. Демак, миллат тафаккур меҳнатини зиммасига олмоқчи. Руҳоният учун қайғурмоқчи, ўзлигини танимоқчи ва Ватан билан бир жону тан бўлиб яшамоқчи. Бундан ҳар қанча қувонса арзийди [3].

Шоирнинг халқ ғамини ўз ғами, ўз мушуқли деб билмайдиган кишини одамлар сафига қўшмаслигини тараннум этувчи қуйидаги байтлари асрлар давомида дунё халқлари орасида оғиздан-оғизга, авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда:

Одамий эрсанг, демагил одами

Ониким, йўқ халқ ғамидин ғами.

Алишер Навоий “Агар сен чинакамига баркамол бўлишни истасанг, илм қайси тилда бунёдга келган бўлмасин, ҳамма тилда ҳам ўқиб-ўрганишга ҳаракат қил” мазмунида қуйидаги мисраларни ёзган эди: “Ибрию юнонию сурёни ҳам, Ҳинду агар жоиз бўлса они ҳам”. Қаранг, ҳазрат Навоий ўз даврида ёшларга мурожат қилиб, ибрит (яхудий), юнон, сурё (араб), ҳинд тилларини ўрганишга даъват этган бўлса, бугун ёшлар олдида ўз она тили – ўзбек тили билан бирга инглиз, рус ва бошқа жаҳон тилларини ҳам чуқур ўрганиш вазифалари қўйилмоқда. Алишер Навоий миллатимиз қуёши. Биз яшаб, умргузаронлик қилиб турган оламда Қуёш битта, у бетакрор ва сўнмас бўлгани каби Алишер Навоий ижоди ҳам завоқ билмас Қуёш каби дунё ахлини баҳраманд этиб келмоқда. Ўзтибор қилинг, ҳайкалтарош Равшан Миртожиев айтганидек, “қуёш эрталабки нурларини кун чиқар юрт Япониянинг пойтахти Токиодаги Алишер Навоий ҳайкалига сочади, ундан кейин эса нурларидан гўзал Ўзбекистонимизни баҳраманд этади, сўнг АҚШнинг Давлат Конгресси биносига қўйилган шоирнинг бюстини ёғдуга кўмади... Бу ҳам Яратганнинг мўъжизасидир”. Ҳа, Алишер Навоий дунё ахли учун ана шундай жаҳон халқлари дўстлигининг бебаҳо куйчисидир.

Навоий шеърини инсон ва инсоннинг ҳаёт тарзи ҳақидаги сабоқлар тўпламидир. Унинг деярли барча асарларида эзгулик, саховат, ҳиммат, инсофу адолат, сабру қаноат каби ахлоқий хислатлар мадҳ этилади. Ҳасад, ёвузлик, адоват, бахиллик, хасислик, тамагирлик, ёлгончилик, дунёга ҳирс қўйиш каби иллатлар қораланади. Ул зот инсонни камолот сари интилишга чорлайди, умр абадий эмаслигига бот-бот ишора қилади ва шу боис ҳеч бир инсон ўз ҳаётида пушаймон бўлмаслик учун эзгу ишларни амалга ошириши лозимлигини уқтиради.

Алишер Навоий асарларидаги асосий ғоя инсон камолотидир. Шоир жамият ҳаётини синчковлик билан таҳлил қилади, инсоният тарихига назар ташлайди. Шу кузатишлар асносида ниятнинг эзгулиги, комиллик сари интилиш инсонни юксалтиришига ишора қилади.

Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendations)

Алишер Навоий инсонийлик моҳиятини унинг ижтимоий фаолиятида – жамиятда ҳар бир киши фойдали касб билан шуғулланиши, халққа кўпроқ манфаати тегишида, деб билади. Инсон халқ ғами билан яшаши ва иложи борича одамларнинг оғирини енгил қилиши, турмуши фаровон бўлишига кўмаклашуви лозим, деб ҳисоблайди. Навоий инсонни камолот сари интилишга чорлайди, умр абадий эмаслигига бот-бот ишора қилади ва шу боис ҳеч бир инсон ўз ҳаётида пушаймон бўлмаслик учун эзгу ишларни амалга ошириши лозимлигини уқтиради.

Навоий ижодида ҳаётга муҳаббат инсоннинг миллатидан, иркидан ва диний мансублигидан қатъи назар, унинг кадр-қимматини улуғлаш, халқлар ўртасида дўстлик, биродарлик, тинчлик ва ҳамжиҳатлик каби эзгу ғоялар билан суғорилган. Айниқса, ҳозирги кунимизда турли минтақаларда рўй бериб турган миллат ва элатлараро жанжалу можароларни олдиндан кўра билган буюк Навоийнинг безавол ўғитлари инсоният тарихининг барча даврлари учун ҳамоҳангдир. Навоий инсонийлик, тинчликсеварлик, маърифатпарварлик ғояларини юксак маҳорат билан тараннум этган улуг ижодкордир. Шу жиҳатдан у жаҳон адабиётининг ёрқин сиймолари – Гомер ва Данте, Рудакий ва Фирдавсий, Низомий ва Саъдий қаторидан муносиб ўрин олган. Навоий асарлари бутунжаҳон мулкидир. Буюк шоирнинг комил ва етук инсон тўғрисидаги ўлмас ғоялари, доно фикрлари жамиятимизнинг юксалишида, ёшларни баркамол инсон қилиб тарбиялашда муҳим асосдир.

АДАБИЁТЛАР

1. <https://www.standart.uz/cyrl/news/view?id=2975> Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т.: Ўзбекистон, 2021.
2. Ҳайитметов А. Адабий меросимиз уфқлари. – Т.: Ўқитувчи, 1997. Б. 69.
3. Ҳаққул И. Навойни англаш. – Т.: Фан, 2007. Б. 4.
4. Алишер Навоий. Садди Искандарий, Мукаммал асарлар тўплами. – Т.: Фан, 1991.
5. Эркаев А. Миллий ғоя ва маънавият. – Т.: Маънавият, 2002.
6. Очилов Э. Комилликнинг икки йўли // Алишер Навоийнинг ижод олами. – Т.: Фан, 2001.
7. Комилов Н. Тасаввуф ва Шарқ фалсафаси. “Шарқ машғали” журнали. 1998 й. 1-2 сон. 47-51-бетлар.
8. Пардаева М.Д. Алишер Навоийнинг комил инсон ҳақидаги қарашларида инсонпарварликнинг ўрни. – Бухоро, 2008
9. Султонмурод Олим. Янги аср таълимоти. “Тафаккур” журнали, 2001, 1-сон.